

خوشنویسی



معلمان گرامی خوب می‌دانند که امروزه خط خوب متاعی کمیاب است و حتی عزیزانی که تحصیلات عالی دارند، در بسیاری موارد با مشکل بدخطی مواجه‌اند. علل این مسئله می‌تواند عوامل بسیاری باشد که مهم‌ترین آنها نبود آموزش صحیح و مستمر در سال‌های آغاز تحصیل است. در این میان، تعیین اولویت میان تعلیم خط درشت (خوشنویسی) و خط ریز (شکسته تحریری) نیز مورد اختلاف است. البته روشن است که این دو ارتباط تنگاتنگی با هم دارند و برای یادگیری شکسته تحریری (خط ریز) - که همان ساده شده شکسته نستعلیق است - فراگیری خط نستعلیق به عنوان زیربنا ضرورت دارد.

این بخش از کتاب، که خودبخشی از سه گانه آموزش خوشنویسی در دوره متوسطه اول است، به نیت رفع نیاز آموزشی دانش‌آموزان فراهم شده است و به ضرورت به هر دو مقوله خوشنویسی با قلم و خوشنویسی با مداد و خودنویس نظر دارد. معلمان گرامی می‌توانند با توجه به امکانات و شرایط موجود، یکی از این دو مقوله یا هر دو را در برنامه آموزشی کلاس خود قرار دهند.

پیوستگی در آموزش، ترتیب سرمشق‌ها و مطالب ارائه شده، هم‌زمانی تعلیم خط درشت (خوشنویسی) و خط ریز (تحریری)، آغاز کردن با نستعلیق و اختصار در توضیح مطالب از ویژگی‌های این کتاب است که با پررنگ کردن نقش مؤثر معلمان گرامی نتیجه‌ای مطلوب در پی خواهد داشت. ان‌شاء... .

شرح برخی اصطلاحات و معرفی بعضی از ابزار این هنر پیش‌نیازی است که در درس اول آمده است و آشنایی با خطوط مختلف و کاربردهای هریک از آنها شناخت و آگاهی دانش‌آموزان از گونه‌های مختلف خوشنویسی را افزایش خواهد داد.

نکته قابل ذکر دیگر، تأکید بر تقویت دید دانش‌آموزان در آموزش و پرهیز از تشریح و توضیح و... (لااقل در مرحله اول تعلیم و برای همه) است.

دلگرمی ما به همدلی و همراهی معلمان کار آشنا و دلسوزی است که در سراسر میهن اسلامی با تلاشی درخور تحسین به امر آموزش فرزندان این آب و خاک همت گماشته و عاشقانه به تعلیم و تربیت آنان مشغول‌اند.

درس اول: آشنایی با اصطلاحات و ابزارهای خوشنویسی

در پایان این درس از دانش‌آموزان انتظار می‌رود:

- برخی از اصطلاحات و ابزارهایی را که برای یادگیری بهتر خط ضروری است، بشناسند
- به میراث فرهنگی – هنری خود احترام بگذارند و از آنها نگهداری کنند.

همان‌طور که می‌دانید، در طول آموزش می‌بایست مدام از اصطلاحات خاص خوشنویسی مانند ترکیب، کرسی و نقطه استفاده کرد. از این رو، به نمونه‌هایی از این تعاریف – که برای تفهیم بیشتر دانش‌آموزان مورد نیاز است – اشاره می‌کنیم و دربارهٔ ابزار معرفی شده و ویژگی‌های آنها بیشتر توضیح خواهیم داد که امیدواریم مورد استفاده قرار گیرد.

پیش از پرداختن به ابزارها و اصطلاحات، بهتر است به نحوهٔ صحیح در دست گرفتن قلم پردازیم که تأثیر زیادی بر خوش نوشتن دارد. قلم را باید با انگشت شست و سبابه گرفت و به انگشت میانی تکیه داد. توجه داشته باشید که نوک انگشتان باید پشت منتهی الیه میدان قلم قرار گیرد.



ابزار

قلم: اصلی‌ترین ابزار خوشنویسی است. از انواع قلم می‌توان به قلم دزفولی، قلم شمالی، قلم خیزران و قلم پارویی اشاره کرد.



قلم دزفولی



قلم شمالی



قلم خیزران



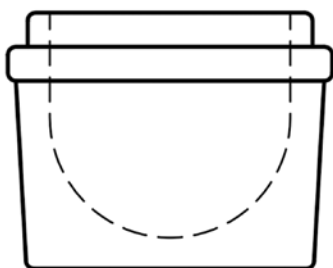
قلم پارویی

در اینجا خصوصیات یک قلم خوب دزفولی را بیان می‌کنیم.
در قلم دزفولی رنگ پوسته در دامنه‌ای از سرخ تا قهوه‌ای پررنگ و شفاف است و هرچه به قهوه‌ای نزدیک‌تر باشد بهتر است رنگ روشن و متمایل به سرخ مغز قلم (داخل آن) نیز دلیل مرغوبیت قلم است.

قلم باید راست و بدون خمیدگی باشد و رگه‌های روی پوست آن پیمش نداشته باشند. شکل مقطع قلم بایستی گرد باشد. برای تشخیص گردی قلم آن را لابه‌لای انگشتان بچرخانید تا گردی قلم را حس کنید.

قلم دزفولی باید به اندازه کافی محکم و سخت باشد و این را می‌شود از وزن قلم یا صدای برخورد آن با سطحی سخت - شبیه صدای ضربه خوردن ظرف چینی - تشخیص داد.

دوات : تعریف دوات در کتاب درسی آمده است اما از ویژگی‌های دوات خوب فضای داخلی گرد و بدون زاویه است. چنانچه شکل فضای داخلی نیم کروی باشد بهتر است.



لازم است دهانه دوات باز و فراخ و ارتفاع آن کم باشد.
جنس دوات را می‌توان برحسب اولویت از مواد زیر انتخاب کرد.
۱- فلزات مانند برنج، نقره، مس



۲- چینی، بلور، شیشه





لیقه : بهترین انتخاب برای لیقه، ابریشم طبیعی تاییده شده است.

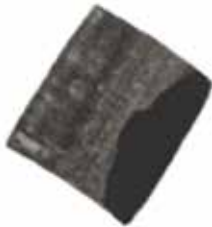


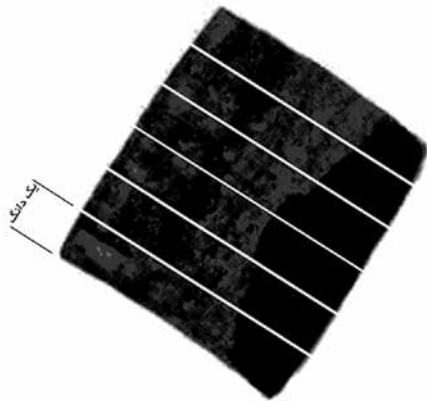
لیقه باید به اندازه کافی نرم و لطیف باشد و کرک و پُرز از خود بیرون ندهد.

اصطلاحات

نقطه : در کتاب درسی گفتیم اثر حرکت کل پهنای زبانه قلم بر روی کاغذ، که یک مربع را تشکیل دهد، نقطه است و حروف و کلمات در خوشنویسی با آن اندازه گیری می شود.

بهتر است با نشان دادن زبانه قلم و نقطه سالم، دانش آموزان را در فهم بهتر این تعریف یاری کنیم.





دانگ: پهنای هر نقطه را که به اندازه پهنای زبانه قلم است، به شش قسمت مساوی تقسیم می‌کنند و هر قسمت را یک دانگ همان قلم یا نقطه می‌نامند. به تصویر روبه‌رو توجه کنید.

جدول زیر گویای تقسیمات و اندازه تقریبی دانگ‌های قلم است.

اندازه به میلی‌متر	قلم
تا ۰/۵	غبار
از ۰/۵ تا ۰/۷۵	خفی
از ۰/۷۵ تا ۱/۵	کتابت
از ۱/۵ تا ۲	جادو
از ۲ تا ۶	مشقی
از ۶ تا ۲۰	جلی
از ۲۰ به بالا	کتیبه

ترکیب: به شکل قرار گرفتن حروف، کلمات و یا تنظیم سطرها در فضای صفحه ترکیب گفته می‌شود.

کشیده (مد): شکل نوشتن برخی از حروف در اندازه بلند و در راستای افق سطر که در نوشتن آنها پهنای تمام قلم مشاهده می‌شود.

کرسی: جای قرار گرفتن یک یک حروف و کلمات نسبت به راستای افق سطر را کرسی می‌گویند. این تعریف کامل تر و جامع تر از تعاریفی است که تا کنون از کرسی شنیده‌اید اما در صورت نیاز، به خصوص در آموزش خط تحریری، می‌توان از تعاریف دیگر نیز کمک گرفت.

سطح: به حرکات راست حروف گفته می‌شود.

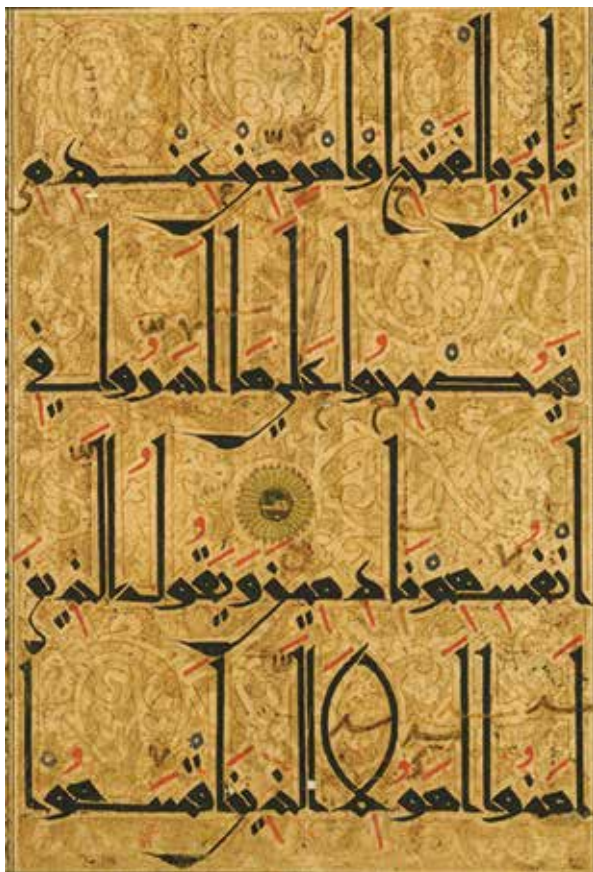
دور: به حرکات منحنی وار حروف گفته می‌شود.

درس دوم: خوشنویسی کنید

در پایان این درس از دانش آموزان انتظار می‌رود:

- خط کوفی را بشناسند.
- در خوشنویسی حروف و کلمات ساده مهارت داشته باشند.
- به میراث فرهنگی – هنری خود احترام بگذارند و از آنها نگهداری کنند.

آشنایی اجمالی با گونه‌های مختلف خوشنویسی به ما کمک می‌کند تا خط‌های مرسوم در دوره‌های



تاریخی و کاربردهای آنها را بهتر بشناسیم و با توجه به خواستی که از خوشنویسی داریم، خط مورد علاقه خود را دنبال کنیم.

مسلماً خط کوفی اولین نوع خط نیست اما به این دلیل از آن شروع می‌کنیم که قدیمی‌ترین خطی است که جنبه هنری یافته و از زیبایی و قابلیت‌هایی که به عنوان یک هنرترینی دارد، دیر زمانی است که استفاده می‌شود.

توجه داشته باشیم که در تعریف خطوط، علاوه بر تعاریف متداول می‌توان به هندسه آنها نیز پرداخت و هرگونه خوشنویسی را از این منظر معرفی کرد. چرا که طراحی خطوط و میزان سطح و

دور هر خط با تنوع فرم‌ها و زیبایی و سرعت تحریر آن خط ارتباط مستقیم دارد. نیاز به سرعت در تحریر، سادگی و خوانایی در عین زیبایی، و ایجاد فرم‌های بدیع از جمله عواملی است که باعث تغییراتی در سطح و دور حروف و کلمات و در نتیجه شکل‌گیری خطوط جدید در طی دوره‌های مختلف شده است. از این منظر، تکیه بر تناسب سطح و دور خطوط در امر آموزش، دانش‌آموزان را با هندسه خطوط و مبنای حرکت قلم و ترکیب در هر خط آشنا می‌سازد.

خط کوفی

خطی است که یک دانگ دور و پنج دانگ سطح دارد. این خط در شهر کوفه رشد کرده است و از این رو آن را کوفی می‌نامند. از خط کوفی علاوه بر کاربرد نگارشی در قرون اول تا سوم هجری - که کم و بیش تا قرن پنجم هم ادامه داشته - برای نوشتن کتیبه‌های بناهای تاریخی و مذهبی، قرآن کریم، تزیین ظروف سفالی و پارچه و... استفاده شده است.



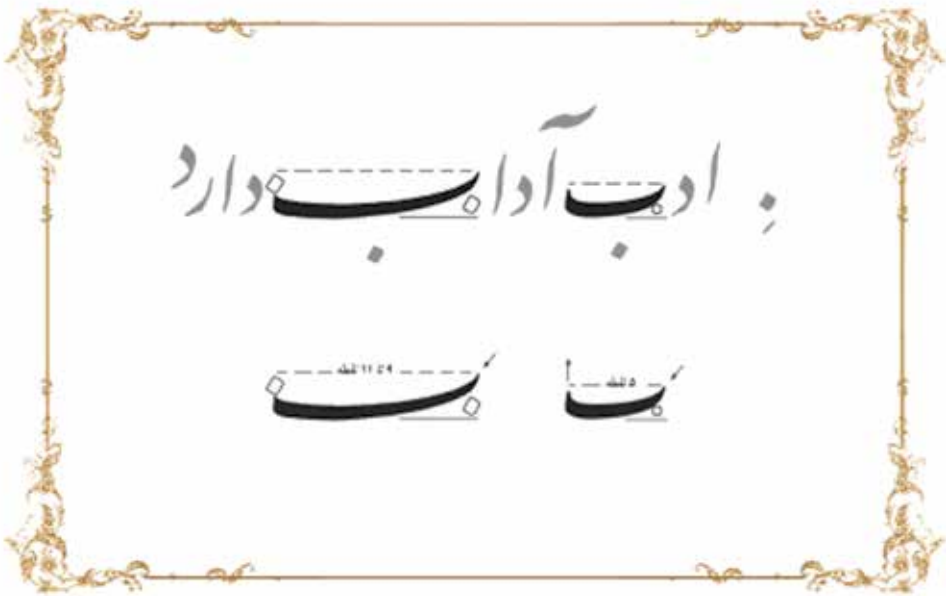


به یاد داشته باشیم که در میان انواع خط کوفی و اساساً تمامی خطوط، خط کوفی بنایی تنها گونه‌ای است که فقط سطح دارد و دور در آن مشاهده نمی‌شود.

سرمشقی‌ها

مبنای آموزش خوشنویسی تا پیش از دوره قاجار و مشخصاً میرزای کله‌ر، تعلیم مفردات بود اما میرزای کله‌ر با مبنای قرار دادن سطر و آموزش سطرنویسی، تحول بزرگی در آموزش خوشنویسی پدید آورد و آموزش این هنر را آسان‌تر کرد.

پر واضح است که در خلال آموزش سطر با حروف نیز آشنا می‌شویم و آنها را می‌آموزیم. در این درس پنج سرمشق آمده است که از ساده‌ترین سرمشق‌ها هستند. به فراخور حرف یا کلمه‌ای را نیز آموزش داده‌ایم که امیدواریم مورد استفاده قرار گیرد. توجه داشته باشید که تمامی مراحل نگارش خط درشت و نکات لازم که در مورد آموزش این نوع خط آمده است، در خط ریز نیز مصداق دارد؛ با این تفاوت که ملاک اندازه‌ها به جای نقطه، صفر و به جای نیم نقطه خط درشت، نقطه با مداد یا خود نویس است.



ابراکرا^کب زندگی بارد

ب ب ب

ادب آموزتا ادیب شوی

ب ب ب

شَدَّابِ دَرِاقَابِ اَوَمِ بَرَنِ

و و و

دال معرک

و و و

دال معرک
با نعل

چو را پستما دبه ز مهر پد ر تحریر شد

سما

درس سوم: خوشنویسی کنید

در پایان این درس از دانش آموزان انتظار می‌رود:

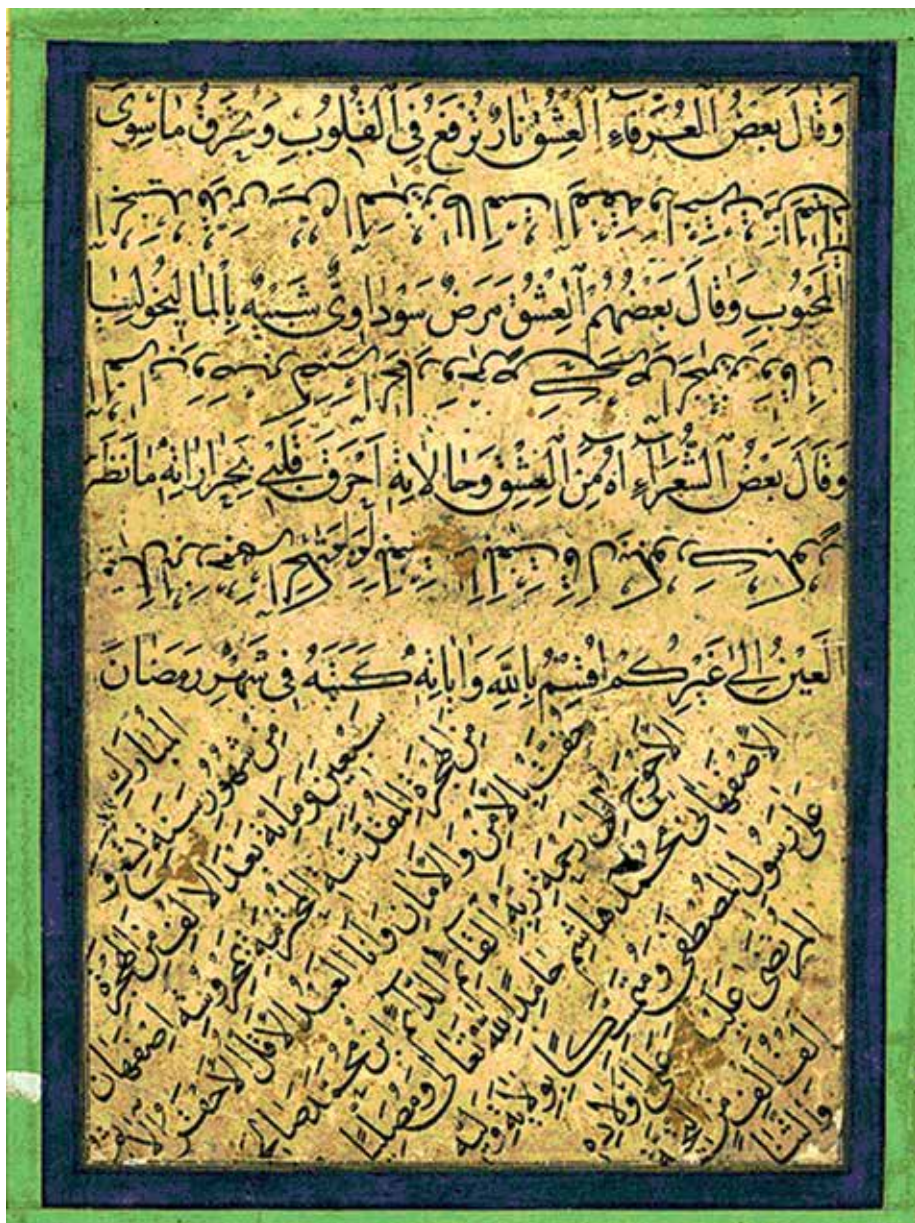
- خط نسخ را بشناسند.
- مفهوم سطر نویسی را درک کنند.
- در سطر نویسی مهارت داشته باشند.



در این درس کتاب به خط نسخ اشاره شده است.

در توضیح بیشتر خط نسخ باید گفت که در این خط دو دانگ دور و چهار دانگ سطح دیده می‌شود.

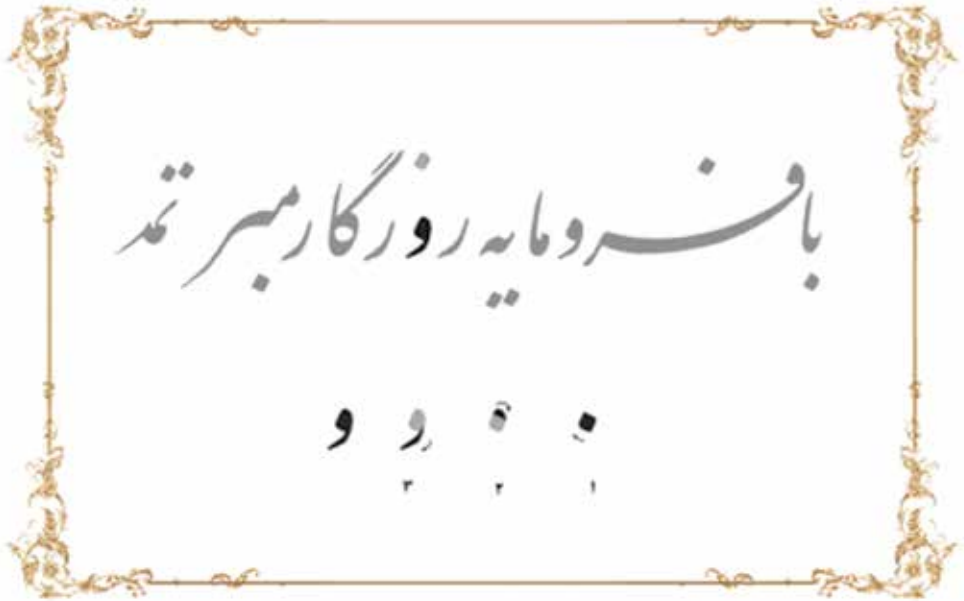
این خط را که ناسخ خط هاست و پس از پیدایش بیشترین کاربرد را در نگارش سُسخ داشته است، خط نسخ نامیده‌اند. خط نسخ از زمان پیدایش تا به امروز، یعنی طی بیش از هزار سال، بیشترین کاربرد را در نگارش قرآن کریم و ادعیه داشته است.



سرمشق‌ها

سرمشق‌های این درس در ادامهٔ سرمشق‌های درس دوم است و برخی حروف و کلمات نیز تکرار شده‌اند.

معلمان گرامی بهتر است توجه دانش‌آموزان را به کشیده‌ها جلب کنند.



بترس از زبردستی و زکار تم

ز
"ز" غلیظی
با یک حرکت

ا ر ز
"ز" مرصع
با دو حرکت

پذیرفت بدخواه نرند خویش

ن ر ن
"ن" غلیظی
"ن" مرصع

سرت سبز و دلت خوشش باد جاوید

س س

چو استاد می دست افتاده گیر

چ چ

چ

درس چهارم: خوشنویسی کنید

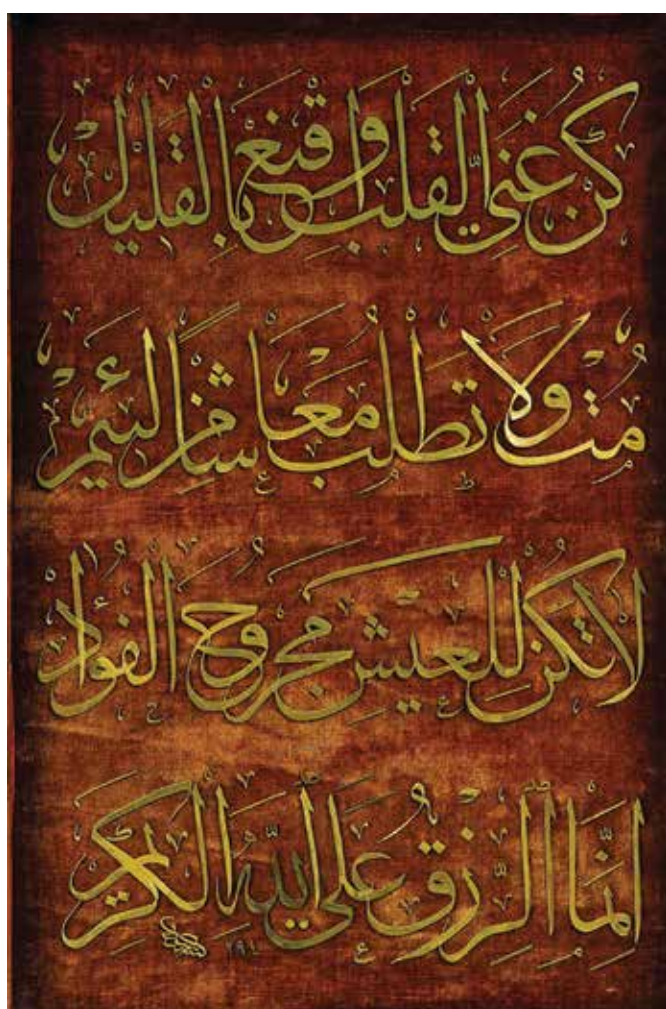
در پایان این درس از دانش‌آموزان انتظار می‌رود:

- خط ثلث را بشناسند.
- در خوش‌نویسی حروف و کلمات ارائه شده در این درس مهارت داشته باشند.

در ادامه آشنایی با خطوط، سومین گونه خوشنویسی معرفی شده در کتاب درسی خط ثلث است. تناسب سطح و دور خط ثلث مانند خط نسخ دو دانگ دور به چهار دانگ سطح است و به خاطر همین نسبت یک به سه، آن را ثلث می‌نامند.



بیشترین کاربرد این نوع خوشنویسی در کتیبه‌های مساجد و اماکن مقدس است. گاهی نیز تابلوهایی با خط ثلث تولید و ارائه می‌شود.



سرمشق‌ها

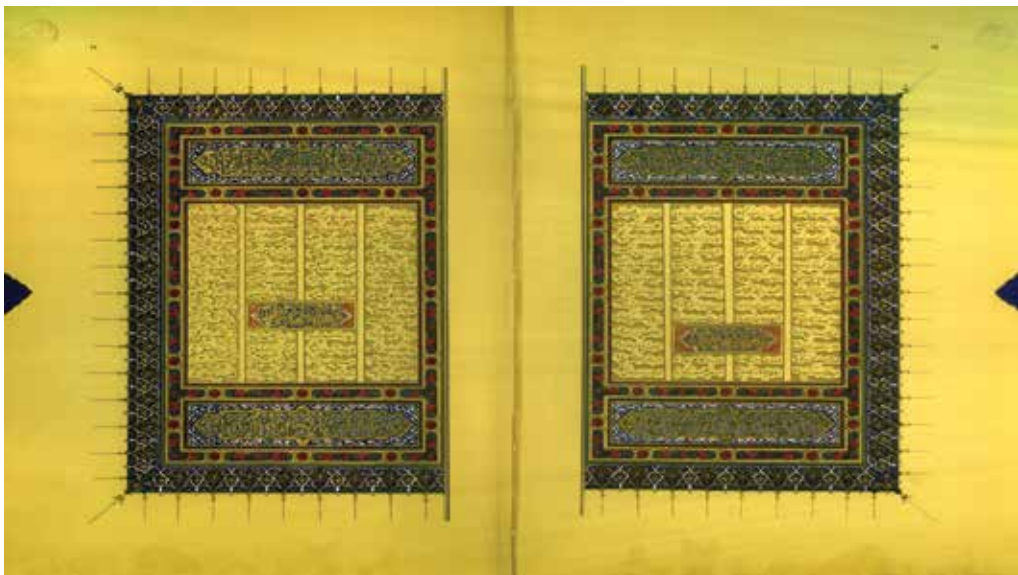
سطر نویسی ابتدایی ترین و مهم ترین فرم آموزش خوشنویسی است که آموزش آن از درس دوم آغاز گردیده است. باید دانست سطر نویسی پایه بیشتر فرم‌ها در خط نستعلیق می‌باشد. به نمونه‌های زیر توجه کنید.



سطر

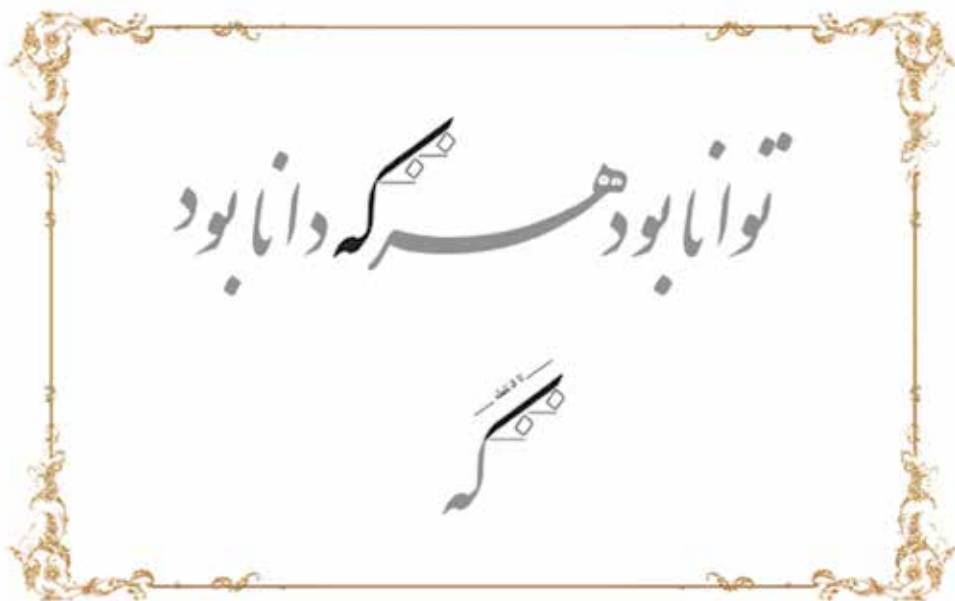


جلیبا



کتابت

اکنون سطرهای زیر را که سرمشق‌های این درس هستند، با تأکید بر انتخاب کشیده به دانش‌آموزان آموزش می‌دهیم.



ز نهر برتر از کوه آمدید که

نهر

هر و آنست که آهسته و پیوسته رود

هر

شکل صدق است فری دارد

بجمله برده فرادان منبراً منوختهم

م ج ن

همه از بهر تو سرگشته و فرمان بردار

ن ب م

درس پنجم : خوشنویسی کنید

در پایان این درس از دانش آموزان انتظار می رود :

- خط محقق را بشناسند.
- در خوشنویسی حروف و کلمات مرکب و ساده مهارت داشته باشند.

خط محقق

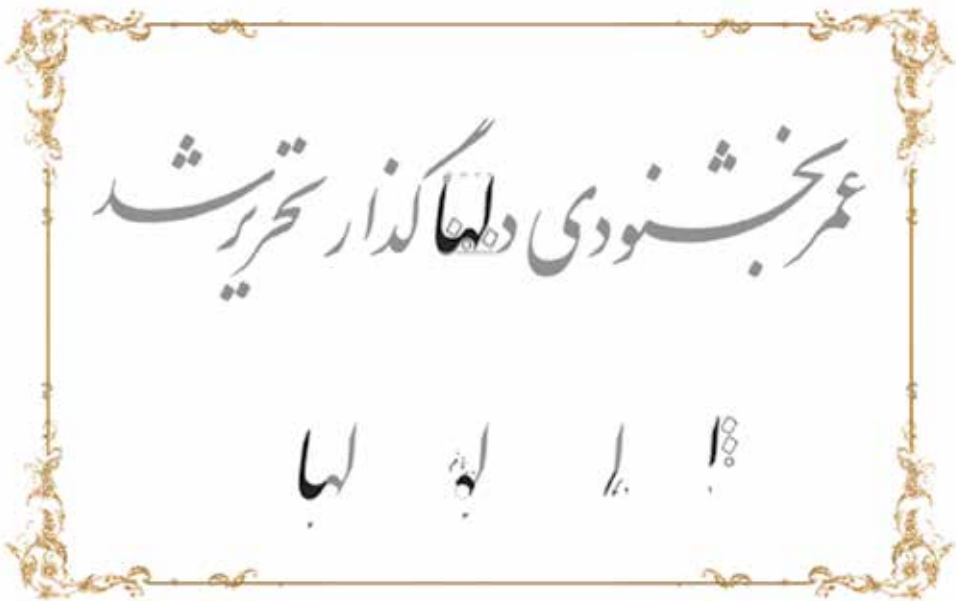
این خط یک و نیم دانگ دور و چهارونیم دانگ سطح دارد و بدین لحاظ بیشتر از سایر خطوط به کوفی نزدیک است.



امروزه از خط محقق کمتر استفاده می‌شود. اگرچه هنوز در برخی آثار خوشنویسی و نیز در نگارش قرآن کریم کاربردهایی دارد.

سر مشق‌ها

سر مشق‌های این درس و درس‌های قبل در مجموع ۲۰ سطر است که با احتساب مطالب مطرح شده در درس یک و سایر درس‌ها می‌توانند جلسات یک سال تحصیلی را پوشش دهند. چنانچه معلمان گرامی در هر جلسه علاوه بر سر مشق ارائه شده، سطری را نیز در قالب تمرین منزل به دانش‌آموزان بدهند و از آنها بخواهند که خود آن سطر را به خط نستعلیق بنویسند و جلسه بعد به کلاس بیاورند، کمک می‌کند که هنرجویان اندک اندک با ترکیب در نستعلیق آشنا شوند.



جهانت بجام و فلک یار باد

ما

جهان آفرینست نکند ارباب

و

یکی لشکر آید در کوه سلو بدست

کوه کوه کوه کوه کوه کوه کوه

نه عمر خضر ماند نه ملک اسکندر

ع ک ه ح ط ز

طراحی سنتی

درس اول: طراحی سنتی چیست؟

- در پایان این درس از دانش آموزان انتظار می‌رود:
- از طریق کاربرد مناسب حواس قدرت مشاهده را در خود تقویت کنند.
 - به زیبایی‌های طبیعت به عنوان بخشی از خلقت خداوند توجه کنند و از آنها لذت ببرند.
 - مفهوم طراحی سنتی را درک کنند.
 - طرح‌های هندسی و طرح‌های غیر هندسی را تشخیص دهند.
 - طرح ساده شده اشیا و پدیده‌های طبیعی را بکشند.

از زمان شکل‌گیری نخستین تمدن‌های باستانی در فلات ایران، پارسیان در تزیین دست‌ساخته‌های خود همواره از نقوش مختلف استفاده کرده‌اند.

این نقوش ابتدا به صورت شکل‌های طبیعی ترسیم شده‌اند اما به تدریج از طبیعت‌گرایی دور شده و متناسب با شکل و مواد سازنده، شیء تغییر و نقش‌هایی متفاوت یافت‌اند. مانند نقش‌هایی که بر روی سفال، نمد، پارچه و... مشاهده می‌کنید. این نقش‌ها خطوطی شکسته و گردان دارند. به‌طور کلی، نقوش سنتی ایران را می‌توان به دو گروه عمده تقسیم کرد:

الف) نقوش گردان :

۱- اسلیمی

۲- ختایی

ب) نقوش هندسی :

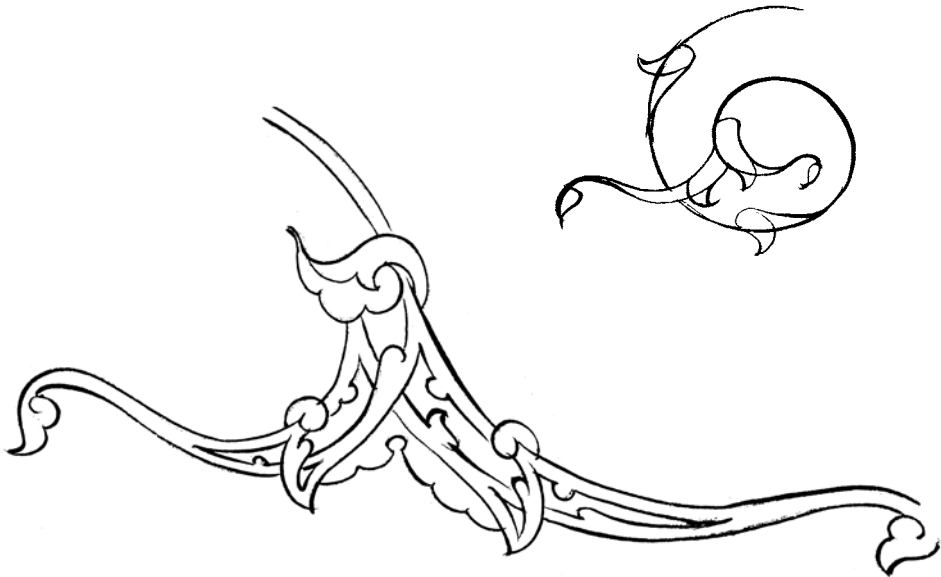
۱- نقوش هندسی ساده

۲- گره‌ها

الف) نقوش گردان

این نقش‌ها که در رسم آنها بیشتر از خطوط منحنی و دوائر استفاده می‌شود، شامل نقوش اسلیمی و ختایی است (طراحی سنتی).

۱- اسلیمی : این نقوش بر گرفته یا خلاصه شده نقوش گیاهی و حیوانی مانند : درخت، عاج یا سرفیل، مار، دهان باز اژدها یا ابر هستند. از آنجا که این نقوش از دوران اسلامی جایگاه ویژه‌ای در تزئین و طراحی آثار هنری و تزیینات معماری داشته‌اند، آنها را اسلیمی (منسوب به اسلام) می‌دانند.



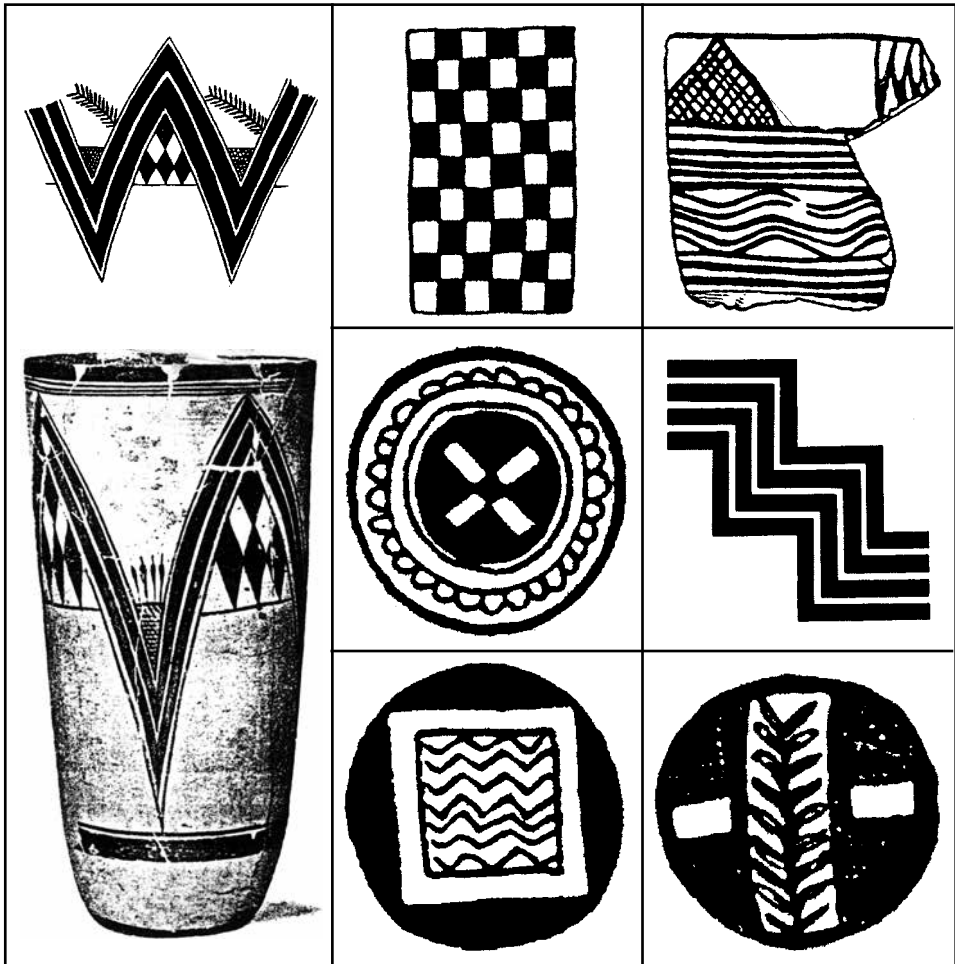
۲- ختایی : به نقوشی گفته می‌شود که الهام گرفته از نقش گل‌ها و گیاهان هستند و عناصری چون گل، برگ، ساقه و غنچه گیاه را شامل می‌شوند.



ب) نقوش هندسی

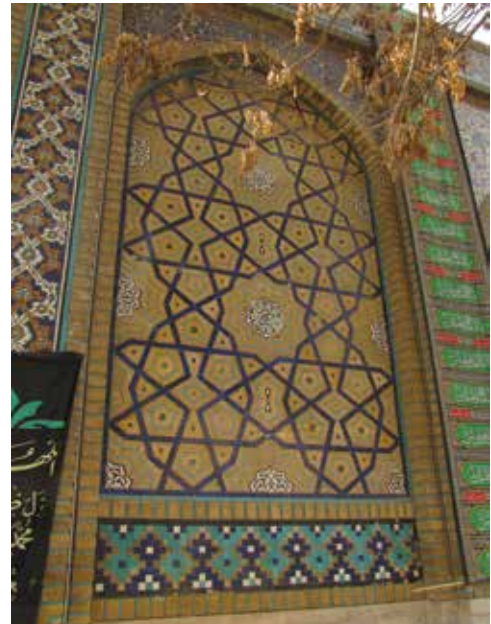
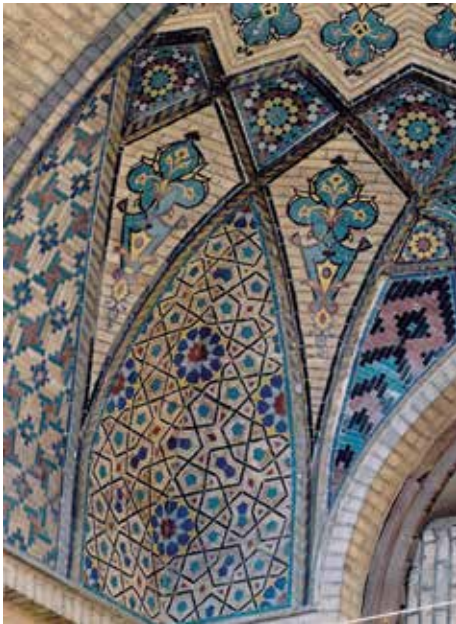
در میان نقوش سنتی، گروهی از نقش‌ها به دلیل هندسی بودن قابل تفکیک‌اند. برای ترسیم این نقوش می‌توان از اصول رسم هندسی استفاده کرد. این نقش‌ها بر اساس شیوه‌ی ترسیم به دو گروه تقسیم می‌شوند:

۱- نقوش هندسی ساده: این نقوش، با خطوط ساده‌ی عمودی، افقی و مایل رسم شده‌اند. نقش و نگارهای سفالینه‌های پیش از تاریخ و دست‌بافته‌های سنتی ایران چون گلیم و ورنی از این گونه‌اند. این نقش‌ها که برگرفته از نقش پرندگان، حیوانات، گیاهان، اشیا و... هستند، گاهی آن‌چنان انتزاعی و ساده شده‌اند که دیگر نقش طبیعی‌شان قابل تشخیص نیست.



نقوش سفالینه‌های فلات ایران دوره‌ی پیش تاریخی

۲- گره‌ها: در اصل شیوه‌ای از ترکیب هندسی متنوع در یک چهار چوب مشخص و هماهنگ است. در طراحی و رسم گره‌ها معمولاً یک واگیره طراحی می‌شود؛ این نقش در تکرار خود، نقش اصلی را ایجاد می‌کند و در سطح وسیعی می‌توان آن را پیاده کرد. این نقش‌ها بیشتر در معماری سنتی به کار می‌روند اما در سایر هنرهای سنتی نیز کار برد دارند. برخی گره‌ها قواعد ترسیم ساده‌ای دارند و با ایجاد شبکه‌های منظمی از مربع، مثلث و لوزی قابل ترسیم و گسترش‌اند. برخی از آنها قواعد پیچیده‌تری دارند؛ به طوری که در ظاهر نیز قابل تشخیص‌اند و قواعد خاصی در ترسیم آنها وجود دارد.

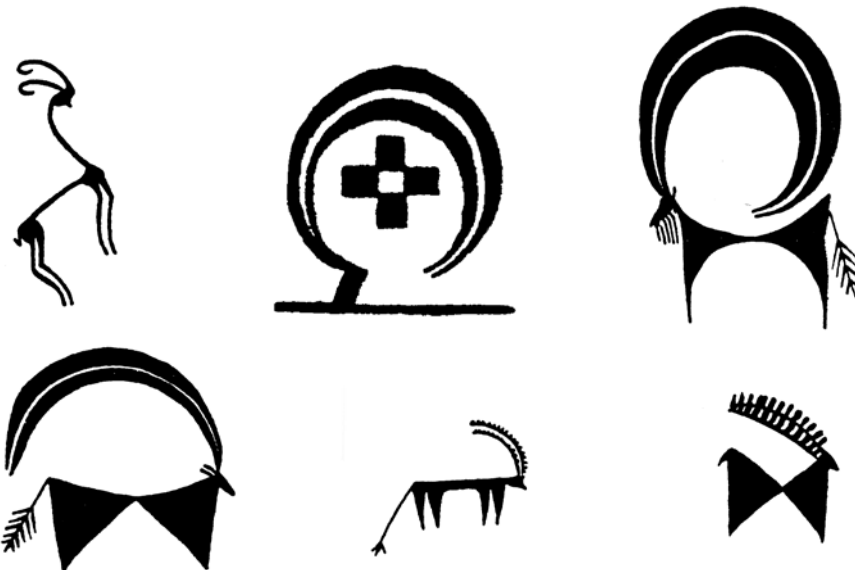


درس دوم: آشنایی با نقش‌های هندسی

- در پایان این درس از دانش‌آموزان انتظار می‌رود:
- در محیط زندگی خود و طبیعت اشکال هندسی و غیر هندسی را بازشناسی کنند.
 - با ترکیب اشکال مختلف هندسی، طرح‌های ساده‌ای از پدیده‌ها به وجود آورند.
 - مفهوم نقش هندسی را درک کنند.
 - نقش‌های هندسی را در آثار و میراث هنری ایران تشخیص دهند.
 - مهارت استفاده از شکل‌های هندسی را برای طراحی نقش‌های هندسی داشته باشند.

طراحی «نقش‌های هندسی ساده»

- ابتدا از دانش‌آموزان بخواهید یک شیء، پرنده، حیوان یا گیاه را در ذهن خود مجسم کنند.
- با استفاده از اشکال هندسی، شکل ساده آن را طراحی کنند. به این ترتیب، نقش مورد نظر با خطوط شکسته و زاویه‌دار رسم می‌شود.



– چنانچه بخواهیم کاربرد این نقش (پرنده، حیوان، گیاه و...) را بهتر ببینیم، با استفاده از کاغذ پوستی طرح را روی زمینهٔ مقوایی تکرار می‌کنیم تا طرحی منظم‌تر برای اهداف مورد نظر (مثل پارچه، کاغذ کادو و...) اجرا شود. این طرح را با تکرار منظم خطی می‌توان به حاشیه هم تبدیل کرد.

– زمینهٔ طراحی شده را با رنگ آمیزی (با مداد رنگی، گواش و...) کامل کنند.

درس سوم: آشنایی با نقش‌های هندسی

- در پایان این درس از دانش‌آموزان انتظار می‌رود:
- در محیط زندگی خود و طبیعت اشکال هندسی و غیر هندسی را بازشناسی کنند.
 - با ترکیب اشکال مختلف هندسی، طرح‌های ساده‌ای از پدیده‌ها به وجود آورند.
 - مفهوم نقش هندسی را درک کنند.
 - نقش‌های هندسی را در آثار و میراث هنری ایران تشخیص دهند.
 - در استفاده از شکل‌های هندسی برای طراحی نقش‌های هندسی مهارت لازم را داشته باشند.

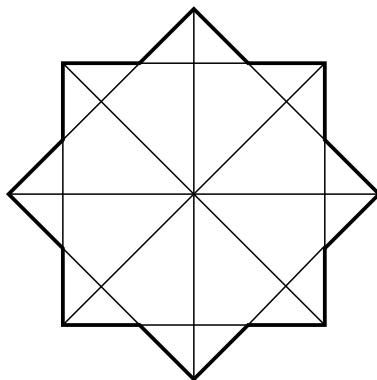
طراحی «گره»

- از دانش‌آموزان بخواهید روی کاغذ شطرنجی با اشکال مربع، مثلث، مستطیل، مربع و ترکیب آنها طرح‌ها و شکل‌های متنوعی ایجاد کنند.
- از میان شکل‌های ایجاد شده یکی را به دلخواه انتخاب کنند.
- طرح مورد نظر را در زمینه‌ی مقوایی به صورت منظم تکرار کنند.
- برای استفاده از طرح مورد نظر و کاربردهای مختلف (کارت تبریک، کاغذ کادو، پارچه) آن را رنگ آمیزی کنند.

طراحی «شمسه و چهار لنگه»

- ابتدا از دانش‌آموزان بخواهید روی کاغذ شطرنجی مربعی به اندازه دلخواه ترسیم کنند.
- سپس مربع دیگری به همان اندازه به صورت لوزی روی مربع رسم کنند.
- آن‌گاه خطوط میانی طرح خود را به نحوی پاک کنند که یک ستاره هشت پر (شمسه) دیده شود.
- در ادامه، این نقش را به صورت منظم و به هم پیوسته تکرار کنند. از به هم پیوستن این

نقش‌ها و فضای خالی بین آنها، نقش‌های دیگری ایجاد می‌شود. نقش ایجاد شده در اینجا چلیپا یا چهار لنگه نام دارد.



گلیم بافی

دانستنی‌های مورد نیاز

گلیم بافی از کهن‌ترین شیوه‌های فرش بافی در سرزمین ایران است. سابقهٔ این بافت در فلات ایران دست کم به ۸۰۰۰ سال پیش می‌رسد. از کهن‌ترین نمونه‌های گلیم که در کاوش‌های باستان‌شناسی به دست آمده، گلیم پاره‌ای است با قدمت ۲۰۰۰ سال که آن را متعلق به دورهٔ اشکانیان دانسته‌اند. گلیم پاره‌ای نیز در سرزمین مصر کشف شده که با توجه به قدمت قریب به ۱۵۰۰ سالهٔ آن، به عصر ساسانیان منتسب است. پس از ظهور اسلام نیز گلیم بافی در ایران رواج داشته است و جهان‌گردان و جغرافی‌دانان در نوشته‌های خود در مقاطع تاریخی مختلف به این امر اشاره کرده‌اند اما از آنجا که گلیم پیوسته دست بافت خاص مردم روستاها و عشایر بوده، هیچ‌گاه جایگاهی مانند قالی در کارگاه‌های شهری نیافته است. فقط از دوران صفویه، که از شکوفاترین مقاطع هنری ایران است، چندین قطعه گلیم شاهکار به‌جا مانده که در بافت آنها از ابریشم و نخ گلابتون استفاده شده است. ویژگی عمدهٔ گلیم‌های صفوی این است که در نقش‌پردازی آنها علاوه بر نقوش هندسی از نقوش گردان و برخی نقوش مایه‌های اسطوره‌ای و نقوش‌هایی برگرفته از داستان‌های کهن ایرانی استفاده شده است. امروزه گلیم بافی در اکثر مناطق عشایری – روستایی ایران رایج است و در هر منطقه طرح و رنگ بندی خاص خود را دارد.



گلیم ابریشمی، غنی شده با گلابتون، (دوره صفویه)



گلیم ابریشمی متناسب به کاشان (دوره صفویه)

عشایر قشقایی در فارس، اقوام کرد به ویژه ساکن در صحنه، سنندج، بیجار و هرسین، ایل بزرگ شاهسون در شمال غربی ایران (منطقه آذربایجان)، ایلات بختیاری که در نواحی نزدیک به مرکزی و دامنه‌های رشته کوه‌های زاگرس مستقرند، طوایف ترکمن در نواحی شمال خراسان و استان گلستان، ایل افشار که طوایف آن در خوزستان و کرمان مستقرند، و... مهم‌ترین بافندگان گلیم هستند.



نمونه‌هایی از گلیم‌های عشایر فارس

شیوه‌های بافت گلیم

شیوه بافت گلیم‌های ایرانی به دو گروه کلی تقسیم می‌شود:

۱- **پودگذاری:** گلیم ساده که شیوه بافت آن پودگذاری است، از نخ تار و پود بافته می‌شود. این نوع گلیم دوروست و طرح‌های متنوع و زیبایی آن تنها با عبوردادن نخ پود رنگی از لابه‌لای نخ‌های تار شکل گرفته‌اند. شاخص‌ترین گلیم‌های ساده در استان‌های کردستان، فارس، کرمانشاه، اردبیل و خراسان بافته می‌شوند.

۲- **پود پیچی:** در گلیم‌هایی که به این شیوه بافته می‌شوند؛ علاوه بر نخ تار و پود، از پود نازک نیز استفاده می‌شود. نخ رنگی یک‌بار به دور هر چله می‌پیچد و سپس به پشت گلیم می‌رود و مخفی می‌ماند. با عبور نخ پود دیگری به نام پود نازک، بر روی هر ردیف یا هر رج و سپس کوبیدن آن با شانه بافندگی، بافت هر ردیف یا هر رج تمام می‌شود. این‌گونه گلیم که سوماک یا ورنی نیز نامیده می‌شود، در مناطق آذربایجان شرقی و اردبیل تولید می‌گردد. این بافت در میان عشایر سیرجان و کرمان به شیریکی پیچ یا شیلکی معروف است.